

UOT 371

**YENİYETMƏLƏRİN LƏYAQƏT TƏRBİYƏSİNDƏ
MƏKTƏB VƏ AİLƏNİN BİRGƏ İŞİ****Günel Əmirxan qızı Əmirxanzadə***Bakı Dövlət Universitetinin fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı***ORCID:** 0009-0005-6253-6753**E-mail:** gunel.amirxanzade@gmail.com*Açar sözlər:* ləyaqət, məktəb, ailə, yeniyetmə, inkişaf, formalaşma.*Ключовые слова:* достоинство, школа, семья, подростки, прогресс, формирование.*Key words:* dignity, school, family, teenagers, progress, formation.

Həyatımızın hazırkı mərhələsində, xüsusilədə sosial şəbəkələrin ailələrimizə bu qədər yaxından nüfuz etdiyi bir zamanda böyüyən nəslin hərtərəfli inkişafı üçün bütün sahələrdə olduğu kimi tərbiyə sahəsində də məktəblə ailənin - pedaqoji cütlüyün birgə fəaliyyətinə xüsusi diqqət verilməlidir. Təsadüfi deyil ki, təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununda tərbiyə sahəsində ailə ilə məktəbin qarşılıqlı əlaqəsini dərinləşdirmək, uşaqların tərbiyəsi üçün valideynlərinin məsuliyyətini, eləcə də valideynlərin rifahının yüksəldilməsi təmin edilmiş, dinc həyat sürmək üçün uşaqlarda məsuliyyət hissini artırmaq məsələsinə xüsusi diqqət verilmişdir. Göründüyü kimi, burada əsas diqqət məktəblə ailənin tərbiyəvi təsirinə kompleks yanaşmaya diqqət verilməklə, böyüyən nəslə elə tərbiyə etmək tələb olunur ki, onlar böyüyəndə valideynlərinə qayğı göstərməklə yanaşı, cəmiyyət və həyat hadisələrinə düzgün münasibət bəsləsin, inandığı hər hansı məsələyə prinsipial yanaşmağı bacarsın, vətənpərvər olsun, kamil vətəndaş olmaq üçün ləyaqət fonemini özündə cəmləyə bilsin, özünün mənəvi təmizliyinə doğru inamla hərəkət etsin. İnsanın mənəvi dünyasının aparıcı qüvvəsi olan ləyaqət dəyərinin formalaşdırılmasında iki qüvvənin - məktəb və ailənin birgə fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Mərdlik, cəsarətlik, ədalətlik, vicdanlıq, namus, şərəf, dəyanət insan varlığının təzahür formalarıdır. Bütün bunlar isə ləyaqətin komponentləridir. İnsanı bu və ya digər əxlaqi hərəkətə təhrik edən motivlər içərisində ləyaqət hissəri müstəsna yer tutur. Yeniyetmələr formalaşdıqca onlarda yüksək davranış mədəniyyəti yaranır. Vicdan, borc, ləyaqət və sair kimi dəyərlər inkişaf edir. Ləyaqət tərbiyəsində öz yerini bilmək, davranışını tənzimləməyi bacarmaq, başqalarını dinləməkdə təmkinlik göstərmək önəmli yer tutur. Nizami Gəncəvi "İqbalnamə"də qədim filosoflarının dili ilə bu fikri dönə-dönə təkrar edir.

Göstərsə mənasız səxa birisi,
Yırtıq təbil kimi çıxacaq səsi
Ölçü-biçi bilsən hər işində sən
Böyük hesabları düz həll edərsən...
Hər kəsdə nə qədər varsa ləyaqət,
O qədər göstərər ona səxavət

Nizami Gəncəvi şəxsi münasibətlərində də, rəftarında da mövcud vəziyyətə əsaslanmağı,

hər kəsin özünə layiq, ləyaqətlə hərəkət etməsini irəli sürürdü. Məktəblilər əxlaqi - etik biliklərə, normal davranış qaydalarına məktəb və ailənin təsiri altında yiyələnir və formalaşırlar. Bu proses zamanı onlar şərəf, bərc, intizam, ədalət, ləyaqət, mərdlik və s. kimi mənəvi anlayış və kateqoriyaları özünün həyat qanunlarına, mənəvi əqidəsinə hopdurmağa çalışır. İnsanın şərəfi, ləyaqəti hər şeydən əvvəl onun daxilən zənginləşməsi, cəmiyyət üçün faydalı ola biləcəyini dərk etməkdən ibarət olmasıdır. Uşaqların ailədə ləyaqət tərbiyəsinin səmərəli təşkili onların mənəvi simasının formalaşmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Aparılan müşahidələr və sorğular göstərir ki, ailə uşaqların tərbiyəsində məktəbin yaxın köməkçisidir. Siz məktəbə uşaqlarınızın ləyaqət tərbiyəsində nə kimi köməklik göstərirsiniz? sualı ilə valideynlərə müraciət etdikdə onlar məktəblə əlaqələrinin möhkəm olduğunu göstərdilər. Cavabların bir qisminə nəzər salaq;

— Mən valideyn olaraq tez-tez məktəbə gedir, qızımın hərəkət və davranışı ilə bağlı müəllimlərlə söhbət aparıram. Çalışıram ki, mənim övladım məktəbə nə üçün gəldiyimi bilsin. Fikrimcə, bu övladlarımızda məsuliyyət hissini daha da yüksəldər.

— Məktəb tərbiyə ocağıdır. Mən oğlumun dərslərində iştirak edirəm. Onun yoldaşları ilə münasibətini öyrənirəm. Bu çox zəruri olan məsələlərdən biridir.

— Mən məktəbdən çox razıyam. Bizi tez-tez məktəbə çağırır, övladlarımızın fəaliyyəti ilə bizi məlumatlandırırlar. Elə nöqsanlar vardır ki, onu məktəblə birlikdə aradan qaldırıraq.

— Övladımın-qızımın geyimi, yoldaşları ilə kobud rəftar etməsi ilə bağlı söhbətlər aparır, davranışlarındakı səhvləri birlikdə çözüb aradan qaldırıraq.

— Məktəb bizimlə daim əlaqə saxlayır. İclaslara, tədbirlərə, görüşlərə gedirik.

Cavablardan aydın olur ki, valideynlərin bir qismi uşaqlarının ləyaqət tərbiyəsində məktəblə əlaqəyə maraqlıdırlar, bir qismi isə məktəbin onları bilavasitə dəvət etməsini gözləyirlər. Buradan belə bir fikrə gəlmək olur ki, məktəb də, ailə də tərbiyə işində eyni mövqedə çıxış etməlidirlər.

Şagirdlərin tərbiyəsində məktəbin valideynlərlə apardığı pedaqoji iş mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məktəbin valideynlərlə apardığı işin mərkəzində onların təhsili istiqamətində biliklərlə silahlanması durur. Bu işin mühüm cəhəti ondan ibarətdir ki, valideynləri pedaqoji biliklərə yiyələndirərkən ruhlarının ləyaqət tərbiyəsi ilə bağlı zəruri məsələləri onların diqqətinə çatdırmaq onların həyatında əhəmiyyətli görünən işlərlə tanış etmək çox zəruridir. Onu da qeyd edək ki, valideynlər pedaqoji biliklərlə silahlandıqda, onlar ləyaqət tərbiyəsində övladlarının yaş və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alır, qarşıya çıxan çətinlikləri asanlıqla həll etmək üçün tərbiyənin üsul və vasitələrindən bacarıqla istifadə edə bilirlər.

Ölkəmizdə ailə və uşaqların məktəb tərbiyəsində bir çox məktəblər bu məsələləri nəzərə alaraq valideynlərin tərbiyə ilə bağlı biliklərə yiyələnməsi işində həmişə diqqət mərkəzində saxlayırlar. Belə ki, onlar valideyn, universitet lektoriyalarında, sinif və məktəb valideyn yığıncaqlarında şagirdlərin ləyaqət tərbiyəsinə geniş yer verirlər. Məktəblərimiz bununla yanaşı, valideynlərlə əlaqənin başqa formalarından da istifadə edirlər. Sinif rəhbərlərinin şagirdlərin ailələrinə getməsi, məktəbdə keçirilən tərbiyəvi tədbirlərə valideynlərin dəvət edilməsi, ləyaqət tərbiyəsinə valideynlərin köməyi ilə yeniyetmələrə aşılması bu qəbildəndir. Belə tədbirlər imkan verir ki, valideynlər müəllimlərlə, sinif rəhbərləri ilə daim əlaqə saxlasın, övladlarının ləyaqət tərbiyəsi üçün onlardan vaxtılı-vaxtında məsləhət alsınlar.

Hazırda respublikamızın qabaqcıl məktəbləri uşaqların ləyaqət tərbiyəsi baxımından olmasa

da, digər tərbiyə sahələrində ailələrin qüvvəsindən istifadə edirlər. Onu da qeyd edək ki, tərbiyənin bütün istiqamətləri daim gündəmdə olsa da, bilavasitə ləyaqət anlayışı kölgədə qalmışdır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, məktəbin ailə ilə apardığı pedaqoji təbliğatın sistemini yaratmaq, məktəbdə ləyaqət tərbiyəsində dair təşkil edilən rəngarəng tədbirləri ailə tərəfindən keçirilən tədbirlərlə uzlaşdırmaq, yeniyetmələrin tərbiyəsi üçün valideynlərə tələbkarlığı gücləndirmək, valideynlərin pedaqoji səriştəsini artırmaq, ailə tərbiyəsi ilə məktəb tərbiyəsini ahəngdar vəhdətini təmin etmək məktəbin mühüm vəzifəsi hesab edilir. Aparılan araşdırmalardan aydın olur ki, yeniyetmələrdə ləyaqət tərbiyəsini formalaşdırmaq, nəcib nəzakət dəyərləri ruhunda tərbiyələndirmədən qarşıya qoyulacaq məqsədə nail olmaq mümkün deyildir. Buna isə o vaxt müvəffəqiyyətlə nail olmaq olar ki, məktəb və ailə birgə hərəkət etsinlər. “Ümumtəhsil və peşə məktəbi islahatlarının əsas istiqamətləri”ndə göstərir ki, tərbiyənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi ailə ilə məktəbin səylərinin əlaqələndirilməsindən və tələblərin vəhdətindən çox asılıdır. Yeniyetmələrdə ləyaqət hissənin formalaşdırılmasını təkcə məktəbin və müəllimin şagirdlərə təsiri kimi başa düşmək, onu məktəb çərçivəsi ilə məhdudlaşdırmaq olmaz.

A.S. Makarenko haqlı olaraq deyirdi ki, müəllim + valideyn + şagird cütü haqqında təsəvvürdən heç bir üsul çıxarıla bilməz. Tərbiyə işində məktəb və ailənin qüvvəsinə arxalanmaq lazımdır. Məlumdur ki, şagirdlər ixtiyarında olan vaxtın müəyyən hissəsini ailədə və məktəbdənkənar yerlərdə keçirirlər. Deməli, yeniyetmələrin tərbiyəsində məktəb və ailə ilə yanaşı, ictimai mühit də mühüm rol oynayır. Əlbəttə şagirdlərin ləyaqət hissənin tərbiyə edilməsində məktəbin təsiri ilə ailənin təsirini eyniləşdirmək olmaz. Çünki, məktəbdə ötürülən ləyaqət tərbiyəsi əvvəlcədən düşünülmüş məqsədə yönəlmiş proses olduğu halda, ailədə bu proses bəzi hallarda məqsədə yönəlmiş olmaya da bilər. Məktəb yeniyetmələrdə ləyaqət hissələrinin formalaşdırılmasını müəllimlər, sinif rəhbərləri tərəfindən planlı surətdə apardığı halda, ailədə yeniyetməyə təsir qeyri mütəşəkkil olur. Məktəbdə yeniyetmələrdə ləyaqət hissənin tərbiyə edilməsi onların inkişaf xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq aparılsa, ailədə bir çox hallarda bu sahədə yeniyetmələrin inkişaf xüsusiyyətləri diqqətə alınmır. Buna görə də bəzi ailələrdə əxlaq normalarına uyğun gəlməyən adətlər və mərasimlər uşaqların mənəvi aləminə, onların formalaşmasına mənfi təsir göstərir. Məktəbin yeniyetmələrlə apardığı ləyaqət tərbiyəsi ilə bağlı işləri valideynlərin ən yüksək tərbiyəvi təsiri ilə tamamlanması zərurətini meydana çıxır. Çünki, məktəbin köməyi olmadan ailə uşaqların ləyaqət hissələrinin formalaşmasını təmin edə bilməz. Bunun başlıca səbəbini valideynlərin vaxtının çox hissəsini iş prosesində keçirməsi və yeniyetmələrlə sistemli tərbiyəvi iş aparmaqda çətinlik çəkmələridir.

Ailə tərbiyəsini uğurları A.S. Makarenkonun dediyi kimi heç də tərbiyə üçün aparılan vaxtdan, onun miqdarından deyil, ən çox ailə həyatının düzgün təşkilindən, valideynlərin nüfuz və şəxsi nümunələrindən, vətəndaşlıq simasından xeyli asılıdır. Yeniyetmələrin həyata baxışı, xarakteri valideynlərin təsiri altında formalaşır. Ailədə yaranan ilk həyat tərzini, oradakı adət və görüşlər ailənin ictimai həyat hadisələrinə baxış və münasibətləri çox vaxt bütün ömürboyu uşaqların ləyaqət tərbiyəsini müəyyən edən həlledici bir amil kimi onların hafizəsindən silinmir. Buna görə də gələcək vətəndaşın yüksək mənəvi saflığa, mənəvi dəyərlərə sahib olması, onların ləyaqət ruhunda tərbiyə edilməsi ailədə mənəvi tərbiyə işinin düzgün təşkilindən və valideynlərin ləyaqət hissəyə malik olmasından çox asılıdır. Yeniyetmələrin ləyaqət tərbiyəsində valideynlərin şəxsi nümunəsi böyük rol oynayır. Ailədə yeniyetmələrin diqqətindən heç bir şey yayınmır. Onlar yaşlıların hərəkətini özləri hiss etmədən hər dəqiqə gözləri

qarşısına gətirir, bəzi valideynlərin hər hansı işi görməyə başlayanda yaşlılara müraciət etdiklərinin şahidi olurlar. Bu isə istər istəməz yeniyetmələrə öz təsirini göstərir. Buna görə də valideynlər danışq və davranışlarına fikir verməli, yeniyetmələrin onlara inanmalarına çalışmalıdırlar. Təcrübə göstərir ki, müəllimlər və valideynlər yalnız bir-birləri ilə sıx əlaqəli işlədikdə, tərbiyəvi işlə məşğul olduqları yeniyetmələr haqqında ətraflı məlumata malik olduqda, onların inkişafında, hərəkətlərində, əhval-ruhiyyələrində baş verən yenilikləri vaxtında görə bildikdə və bunları düzgün qiymətləndirdikdə hərtərəfli inkişaf etmiş ləyaqətli nəsil tərbiyə edib yetişdirmək olar. Deməli, məktəbin mühüm vəzifələrindən biri bu cür ailələri problem baxımından savadlandırmaq, onların arasında geniş və inandırıcı şəkildə təbliğat işi aparmaqdan ibarətdir. Bu işin məsuliyyəti ilk növbədə məktəbin üzərinə düşürsə, ailənin də bu sahədə məsuliyyət hissi vardır.

A.S. Makarenko məktəblə ailə arasındakı münasibətin zəruriyyətini xarakterizə edərək göstərir ki, məktəb dövlət təşkilatıdır, ailə isə məişət təşkilatıdır. Ona görə də məktəb dövlət tərbiyəsinin müvəkkili kimi ailə tərbiyəsinə təsir etməlidir. Görkəmli pedaqoqun bu idealarına sadıq qalan müəllimlər uzun illərdə ki, valideynlərlə geniş iş aparır, yeniyetmələrdə ləyaqət hissini, əqidəni formalaşdırmaqda mühüm işlər görürlər.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə məktəblə ailənin birgə işi məktəbin qarşısında duran problemlərdən biridir. Məktəbin apardığı tədbirlərdə ailə yaxından iştirak etdikdə yarana biləcək bütün çətinliklərin aradan qaldırılması asanlaşır. Ailə məktəbin yaxın köməkçisidir. Şagirdlərin ləyaqət tərbiyəsi ilk öncə ailədən başlayır, məktəb isə onu davam etdirir. Bu cütlüyün yaxından əlaqəsi olmasa problemin həlli çətinləşmiş olur. Bu baxımdan ailə ilə məktəbin birgə işinin əlçatanlığı aktual məsələlərdən birinə çevrilməlidir.

Problemin elmi yeniliyi. Məktəblərdə ləyaqət hissini tərbiyə edilməsinin yol və vasitələri müəyyənləşdirilib ümumiləşdirilməsidir.

Problemin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Məktəblə ailə arasında yaradılan əlaqə formalarının öyrənilməsi məktəbdə şagirdlərlə işləmək imkanını səmərələşdirir, bu sahədə aparılacaq tədqiqatlar üçün mənbə rolunu oynayır, həmçinin məktəb müəllimləri və ailələr bu tədqiqat işindən bəhrələnmə bilirlər.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, A.N. Milli əxlaq və ailə etikasası. Bakı: Mütərcim, -2016, - 320 s.
2. Allahverdiyeva, S.B. Bədii ədəbiyyatın tələbə gənclərin ləyaqət tərbiyəsinə təsiri. Bakı: -2004, -107 s.
3. Bayramov, Ə. Etnik psixologiya məsələləri. Bakı: Elm və həyat, -1986, -202 s.
4. Qasımova, L.N. Ədəbiyyatın tədrisi prosesində şagirdlərin milli mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə edilməsi. Bakı: BDU. -2003, -122 s.
5. Qasımova, L.N. Ümumtəhsil məktəb şagirdlərinin milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsinin nəzəriyyə və təcrübəsi: pedaqogika üzrə elmlər doktoru dissertasiyası / -Bakı, 2005. - 300 s.
6. Makarenko A.S. Ailə etikasası. Bakı: Maarif, -1983.

Г.А. Амирханзаде

**Совместная работа школы и родителей по воспитанию достоинства подростков
Резюме**

В данной статье речь идет о достоинстве подростков, которое сейчас очень актуально. В настоящее время, в связи с растущим пристрастием к социальным сетям, растущее чувство собственного достоинства среди подростков становится важнейшим вопросом в сегодняшней повестке дня. По этой причине объясняется связь между школой и семьей и разъясняются их методы. Более того дается объяснение взаимоотношениям школы и семьи в вопросах достойного образования подростков.

G.A. Amirkhanzadeh

**Co work between school and parents on teenagers' dignity education
Summary**

This article deals with the dignity of teenagers which is very topical now. Nowadays as the increasing predilection to social network growing the feeling of dignity among teenagers stands as a crucial issue in today's agenda. For this reason the association between school and family are explained and their methods are elucidated. Moreover relationship between school and family about teenagers' dignity education is given an explanation

Redaksiyaya daxil olub: 13.06.2024